

**LETECKÁ ARCHEOLOGIE A DÁLKOVÝ PRŮZKUM
V PRVNÍM ROCE PROJEKTU
ARCHEOLOGIE KRAJINY PODŘIPSKA**

Martin Gojda

Letecký průzkum Podřipska byl v roce 2006 zaměřen na vyhledávání archeologických situací (antropogenní areály a objekty pravěkého/středověkého stáří) a přírodních útvarů (např. zaniklá říční koryta, plochy zvýšené eroze aj.) prostřednictvím vizuální prospekce krajiny z malých výšek. K tomuto účelu byl (a v dalších letech bude) využíván průzkumný letoun Cessna 172 OK-EKD pražského Archeologického ústavu AV ČR, jehož pravidelné zapojení do výzkumného záměru (dále jen VZ) je garantováno smlouvou mezi tímto pracovištěm a Západočeskou univerzitou o vědecké spolupráci v oblasti letecké archeologie, která byla uzavřena v létě r. 2005 (Gojda 2006). Prostředky na provoz letounu pro účely projektu AKP včetně pokrytí nákladů na jeho pilotování jsou hrazeny z rozpočtu VZ.

Průzkumné lety se uskutečnily výlučně na konci jara a na počátku léta a byly zaměřeny na identifikaci pohřbených (v reliéfu nedochovaných) památek indikovaných vegetačními příznaky. Přestože rok 2006 byl z hlediska tvorby těchto příznaků průměrný (dlouhé zimní období s vydatnými srážkami a sněhovou pokrývkou terénu nejen ve vyšších polohách, nýbrž i v nížinách až do počátku jara nevytvořilo vhodné podmínky pro tvorbu porostových příznaků, a to zejména u zimních obilovin), podařilo se fotograficky dokumentovat řadu již známých poloh a také objevit lokality dosud neidentifikované. Jedná se především o dva objekty:

Vražkov 4 (tímto číslem se označuje pořadí, v němž byla leteckým průzkumem na území jednotlivých katastrů českých obcí identifikována místa s výskytem archeologických nemovitých památek; v archívu leteckých snímků ARÚ Praha jsou těmto číslům přiřazeny koordináty/souřadnice), okr. LT - lichoběžníkové ohrazení situované na lokální terase, jejíž čelní hrana se táhne zhruba S-J směrem mezi obcemi Straškov-Vražkov a Kleneč nad potokem Čepel. Je umístěno na JZ okraji terasy v místech, kde se terasa stáčí na východ, takže je od Z a J přirozeně dobře chráněno. Rozměry delších stran lze odhadnout na 20-23 m, délka kratších stran se pohybuje mezi 5-7, resp. 8-10 m. Přibližně uprostřed objektu se nachází bodový objekt (*macula*). Podobných ohrazení bylo u nás leteckou prospekcí (ArÚ Praha, ÚAPP Most) objeveno již kolem dvaceti (ne vždy se však uvnitř těchto ohrazení nachází *macula*). Nejvíce se mu tvarem a velikostí podobá ohrazení Chlumín 2, okr. Mělník (Gojda ed. 2004, obr. 3.24.a – 3.24.b) a objekt identifikovaný Z. Smržem na polykulturním areálu

v poloze Seník u Postolopr. Ten byl objeven a v průběhu předstihového výzkumu areálu prozkoumán roku 1997. Objekt měl velikost cca 26 x 14 m, obvodový příkop dosahoval hloubky 50-80 cm a byla v něm nalezena jedna mísovitá nádoba michelsberské kultury (intruze?). Centrálně umístěná jáma obsahovala pouze jediný nález, džbáněk baalberského stupně kultury s nálevkovitými poháry. Stejně jako objekt z Vražkova je i postoloprtské ohrazení orientováno v podélné ose západovýchodním směrem (osobní sdělení Z. Smrže; nálezová zpráva ÚAPP Most). Podobně je tomu u dalšího objektu stejného druhu, který byl před lety objeven na katastru Nížeboh (LT) a který se nachází v šestikilometrové vzdálenosti (směrem na SZ) od vražkovského útvaru. Dosahuje ovšem prakticky dvojnásobné délky (45 x 20 m) a liší se také absencí centrálně umístěného bodového objektu. Uvést je třeba ještě další ohrazení z katastru obce Vražkov (1), které je srovnatelně velké jako ohrazení Vražkov 4, ale nemá lichoběžníkovitý, nýbrž obdélníkovitý půdorys se zaoblenými nárožními a ani v jeho středu není umístěn bodový objekt. Podobná ohrazení známe též z leteckých průzkumů ve východním Německu, kde jsou většinou datována do staršího eneolitu (v německé chronologii do středního neolitu), resp. do starší fáze kultury s nálevkovitými poháry (např. Schwarz 2003, 68-77). Většinou jsou tyto příkopové útvary interpretovány jako funerální objekty, ale pouze ty z nich, které dosahují délky mnoha desítek metrů a u nichž rozdíl v rozměrech dlouhých a krátkých stran je výrazný (ohrazení jsou tedy úzká, protáhlá – u nás např. Březno, okr. Louny) jsou obvykle označovány termínem dlouhé mohyly.

Ctiněves 4, okr. LT – k jednomu z nejvýznamnějších objevů letecké archeologie posledních let došlo v průběhu letního výběrového letecko-archeologického kurzu studentů katedry archeologie ZČU, které se každoročně koná po skončení letního semestru na Podřipsku (letišť Sazená; v minulých letech se uskutečnilo také v jiných částech Čech). Místo nálezu na výrazné terase nad intravilánem Ctiněvsi, na jejímž JZ okraji je umístěn zdejší kostel s přílehlým hřbitovem, patří k nejznámějším místům na Podřipsku, jimž byla po několik staletí opakovaně věnována pozornost kronikářů, vlastivědných pracovníků a amatérských i profesionálních archeologů (obr. 1, 2). V Archeologické databázi Čech (ADC, ArÚ Praha) jsou uložena hlášení o pěti akcích uskutečněných přesně ve sledovaném areálu – Krolmusovými výkopy počínaje a povrchovými sběry před dvaceti lety konče. Je ovšem zřejmé, že další aktivity se ukrývají v hlášení z nepřesně lokalizovaných míst na katastru obce. Navíc podle výpovědí zdejších pamětníků docházelo i v nedávné minulosti k nálezům artefaktů a dokonce lidských koster, a to jak na ploše terasy, tak také na jejích svazích – naposledy koncem 90. let minulého století při stavebních úpravách na svazích terasy (ústní sdělení R. Křivánka). Důvodem zvýšeného zájmu o tuto lokalitu byla především skutečnost,

že sem, na pole východně od ctiněveského kostela byl tradičně – od raného novověku (resp. 16. století) - lokalizován hrob Praotce Čecha (Sklenář 1974, 22-32). Po zprávách o této skutečnosti z pera více či méně významných osobností novověké historiografie (především Václav Hájek z Libočan, Balbín, Beckovský) prováděl zde roku 1853 výkopy známý představitel romantického období české archeologie páter V. Krolmus. Jeho zprávy hovoří o nálezích keramiky a kostí na místě, vzdáleném necelých padesát kroků východně od hřbitovní zdi kostela sv. Matouše a o velkém množství kamení, které se na poli za kostelem nachází. Na tomto místě pravděpodobně identifikoval ještě poslední pozůstatky rozvezené mohyly. Je pozoruhodné, že jím udávané rozměry této památky – 100 kroků po obvodu (Sklenář 1974, 28-29) - jsou prakticky shodné s její velikostí tak, jak se projevila prostřednictvím vegetačních příznaků v létě r. 2006 (čtverec vnějšího příkopového ohrazení o délce strany 25 m; obr. 3).

Jediným bezpečně datovatelným nálezem pocházejícím z Krolmusových aktivit je kamenný sekeromlat z pozdního eneolitu (kultura se šňůrovou keramikou). Z povrchových průzkumů pochází několik kolekcí keramiky, z nichž většina bude obtížně dohledatelná. Nicméně vše ukazuje na skutečnost, že většina nálezů pochází z mladší doby bronzové (kultura knovízská – sběry M. Lüssnera z r. 1867, J. Hraly z r. 1970 a p. Najmana z r. 1986; výjimku tvoří pouze nálezy K. Žebery a J. Straky z r. 1968, které jsou podle údajů ADČ datovány do raného středověku.) a také poslední akce R. Křivánka (ověřovací sběry na podzim 2006) přinesla keramické fragmenty z (mladší?) doby bronzové. Při této kampani, jejíž hlavním cílem bylo provedení geofyzikálního měření na ploše ctiněveského ohrazení, bylo také potvrzeno, že na lokalitě se na povrchu terénu nacházejí více či méně rozsáhlé kumulace kamene neovulkanického původu, které sem byly s velkou pravděpodobností transportovány z Řípu. Jejich výskyt pod současným povrchem terénu doložil také geofyzikální průzkum R. Křivánka na podzim 2006 (obr. 6).

Letecký průzkum Podřipska probíhá kontinuálně od samých počátků dlouhodobého leteckoarcheologického programu ArÚ (zahájen r. 1992), tedy patnáct let. Přes velký počet nově identifikovaných sídelních areálů (resp. jejich komponent) se objevem ohrazení ve Ctiněvsi potvrdilo, že tento druh terénní prospekce je záležitostí kumulativní a že může trvat i několik desetiletí, než jsou jím zachyceny všechny stopy pravěkých/středověkých sídelních aktivit. V našem případě je situace o to významnější, že vizuálnímu průzkumu z výšky byla právě této poloze v posledních deseti letech věnována každoroční pozornost, takže případné porostové indikace objektů antropogenního původu bychom jistě nepřehlédli. Navíc v uvedeném časovém jsme na katastru Ctiněvsi zaznamenali tři místa s výskytem komponent,

ale stopy osídlení na výrazné poloze V od ctiněveského kostela se až do loňského roku prostřednictvím vegetace neprojevíly. Jak ukazují snímky, jedná se o rozsáhlé nakupení asi dvou set bodových objektů – jam, o malé kruhové ohrazení (průměr 4-5 m) s bodovým objektem uvnitř a konečně o objekt, který je složen ze tří částí – vnějšího čtvercového (25 x 25 m) a vnitřního mírně lichoběžníkového příkopového ohrazení (cca 14 x 8 x 11 x 14 m, viz plánec); zhruba uprostřed vnějšího ohrazení je umístěn velký bodový objekt, interpretovatelný jako vlastní hrobová jáma / pohřební komora (obr. 4, 5).

Všechny výše zmíněné zprávy i výsledky nejnovějších terénních akcí naznačují, že tato výrazná, v prostředí ploché Dolnooharské tabule strategicky situovaná poloha byla v dávné minulosti opakovaně využita k rozličným sídelním aktivitám. Na základě dosavadních znalostí, včetně poznatků získaných interpretací dat z leteckého a geofyzikálního průzkumu, které proběhly v roce 2006, lze konstatovat, že se na tomto místě nacházelo pravděpodobně jádro sídelního areálu, který v pravěku sloužil k rezidenčním a pohřebním účelům. Prakticky celý JZ cíp zdejšího terénního bloku/terasy (obr. 4) – s výjimkou bezprostředního okolí a interiéru velkého ohrazení - byl osídlen v mladší době bronzové. Takto rozsáhlých areálů s řádově stovkami jam bylo již v Čechách leteckou prospekci identifikováno několik (nemluvě o tom, že jsou ve velkém počtu známy především ze záchranných a předstihových výzkumů) a v jednom případě jejich stáří potvrdil terénní odkryv (Smrž – Majer 1995) – patří knovízské kultuře mladší doby bronzové. Podle již citovaných údajů byly na ploše sledovaného ctiněveského areálu doloženy stopy osídlení z pozdního eneolitu a raného středověku. Jedná-li se v případě příkopového ohrazení o funerální objekt, nelze vyloučit, že byl vybudován právě v období kultury se šňůrovou keramikou. Je to však spíše nepravděpodobné, protože příkopy ohrazující jednotlivé hroby z pozdního eneolitu sice známe, ale jedná se zpravidla o ohrazení kruhová.

Podíváme-li se na možné analogie ctiněveského čtvercovým příkopem ohrazeného areálu jsme v obtížné situaci především proto, že je složen ze dvou ohrazení, což je neobvyklé. Je prakticky nade vše pochybnost, že se v tomto případě jedná o objekt jeden, i když excentrické umístění vnitřního ohrazení může vrhat určité pochyby na tento předpoklad. Pravděpodobnost, že by obě ohrazení spolu nesouvisely, je vzhledem k plošnému rozsahu areálu a neexistenci dalších podobných ohrazení na této poloze zanedbatelná. Vyloučit ovšem nelze jejich následnost v tom smyslu, že původně menší areál byl později rozšířen na větší, čímž by se prodlužovala kontinuita (snad) symbolického významu pohřebního areálu. Všimnout si je potřeba také již zmíněné skutečnosti, totiž absence bodových objektů jak uvnitř ohrazení, tak také v jeho bezprostředním okolí. To by svědčilo pro to, že ohrazení je

starší než tyto objekty/jámy (ty jej respektují) a připadalo by tak v úvahu jeho datování do doby starší než je mladší doba bronzová. Pravoúhlá příkopová ohrazení (byť bez další liniové komponenty uvnitř, pouze s bodovými objekty) s pohřební funkcí pocházejí ale nejen u nás, ale i jinde v Evropě většinou až z doby železné (resp. halštatské a z halštatsko-laténského horizontu). Nejblíže příkladem toho je čtvercové ohrazení zhruba o polovinu menších rozměrů (cca 12 x 12 m) identifikované při leteckém průzkumu M. Bálka počátkem 90. let na katastru Černoučku, který byl v roce 1997 prozkoumán odkryvem (Brnič – Sankot 2005). Jestliže jámy pocházejí z ml. doby bronzové, jak pro to svědčí nálezy z povrchových sběrů, je tím ovšem datování ohrazení ve Ctiněvsi do doby železné zpochybněno. Jediné vysvětlení takové situace bychom snad mohli hledat v případném rozsáhlém zplanýrování plochy staršího (rezidenčního/zásobního) areálu (včetně použití neovulkanitů z nedalekého Řípu) před tím, než byl zkonstruován pohřební objekt. Tím by byly jámy v tomto prostoru odstraněny nebo alespoň natolik porušeny, že by se již nemohly projevovat prostřednictvím nepřímých – porostových - příznaků. V této souvislosti je třeba si všimnout také zvláštního útvaru, viditelného hůře než samotné ohrazení. Jedná se o dvě na sebe kolmé řady čtvercových a obdélníkovitých ohrazení, které ve vzdálenosti 15-20 metrů obklopují S a V stranu velkého příkopového ohrazení. Jejich vzájemný prostorový vztah připouští s nemalou pravděpodobností možnost, že existovaly ve stejné době a že to snad i mohly být části jednoho složitějšího komplexu (obr. 4). Tuto hypotézu by mohl ověřit pouze rozsáhlejší zásah pod povrch terénu, možná i velmi podrobné geofyzikální měření.

Na obou uvedených lokalitách budou v průběhu prvního čtvrtletí roku 2007 - tedy ještě před publikováním tohoto sborníku - provedeny podrobné analytické povrchové sběry (jejich zhodnocení bude předmětem samostatné studie) a ve spolupráci s ArÚ Praha (R. Křivánek) také detailní průzkum detektory kovů (ten zejména na ploše příkopového ohrazení ve Ctiněvsi a v jeho blízkém okolí). Tím se podaří zmapovat a odborně zajistit nálezy kovových předmětů. Tento krok bude učiněn zejména kvůli tomu, abychom po zveřejnění referovaných objevů předešli jejich nezákonnému narušování a vykrádání, i když vzhledem k domnělému významu lokality lze činnost detektorářů zde předpokládat již v minulosti. O nálezech na katastru Ctiněvsi byli také informováni její obecní zastupitelé a majitel parcely, na němž se objekty nacházejí a byli požádáni, aby v rámci možností zajistili ochranu archeologického dědictví na katastru obce, resp. na soukromém pozemku.

Vedle vizuálního leteckého průzkumu byla také provedena analýza vertikálních snímků (resp. ortofotomap SMO, sekce Kralupsko a Mělnicko) z kolekce zakoupené od Zeměměřického úřadu (ČÚZK). Bylo na nich odhaleno přes 80 míst, které převážně

prostřednictvím porostových příznaků indikují existenci podpovrchových objektů rozmanitých tvarů a uskupení. Spolu s dalším výzkumem v této oblasti, který bude v r. 2007 umožněn přístupem do databáze ortosnímků společnosti *Geodis* a pořízením panchromatických a multispektrálních družicových snímků systému *Quickbird*, budou výsledky analýzy a interpretace dat dálkového průzkumu Země (kolmých leteckých snímků) a zhodnocení jejich potenciálu pro výzkum historické krajiny předmětem samostatného publikačního výstupu výzkumného záměru.

Literatura

- Brnič, Ž. – Sankot, P. 2005: Časně laténský pohřební areál s “enclose quadrangulaire” v Černoučku, okr. Litoměřice, *Památky archeologické* 96, 31-70.
- Gojda, M. (ed) 2004: Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Praha: Academia.
- Gojda, M. 2006: Odhalování skryté podoby historické krajiny. Letecký průzkum katedry archeologie v roce 2005, *Univerzitní noviny* 3/10, 11.
- Schwarz, R. 2003: Pilotstudien. 12 Jahre Luftbildarchäologie in Sachsen – Anhalt. Halle (Saale): Harald Meller.
- Sklenář, K. 1974: Učenci a pohané. Praha: Mladá fronta.
- Smrž, Z. – Majer, A. 1995: Knovízské sídliště v Lišanech, okr. Louny. Výzkum, letecká prospekce a geodetické vyhodnocení, *Archeologické rozhledy* 47, 102-114.